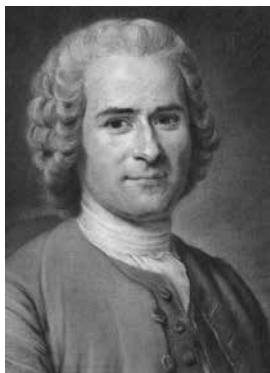

Vetenskapen, lagstiftningen och demokratien

David Alfvenhierta undersöker frontlinjen där demokrati och vetenskap möts i svensk lagstiftning; är folksuveränitetsprincipen ett hinder för att lagstiftning ska kunna vila på vetenskaplig grund? Utgör samtidigt expertisen ett hinder för moraliska överväganden när vi formar vårt samhälle?

VILAR SVENSK LAGSTIFTNING på vetenskaplig grund när den stiftas? Det är en fråga som vid en enkel analys till synes kan framstå som lätt att besvara. För den som väljer att dra generella slutsatser utifrån hur svensk lagstiftning saknar krav på vetenskapligt underlag vid lagstiftning, vilket den gör, blir det förenklade svaret att svensk lagstiftning vilar på en juridisk och demokratisk tradition utifrån folksuveränitetsprincipen och därför saknar förankring i

Jean-Jacques Rousseau

vetenskapen. Kortfattat kan folksuveränitetsprincipen, utifrån den franska filosofen Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), beskrivas som idén om att all makt ska utgå från den allmänna viljan. I svensk lag regleras det i 1 kap. 1 § regeringsformen där det står att ”all offentlig makt i Sverige utgår från folket”. I praktiken innebär det att de folkvalda får makten över de verkställande och dömande

myndigheterna. Samtidigt innebär det också att svensk lagstiftning kan beskrivas ha en normerande funktion där lagstiftningen, med hjälp av folksuveränitetsprincipen, snarare återspeglar hur en majoritet av landets medborgare förhåller sig moraliskt till det som de olika lagarna reglerar. Det ger ett utrymme för en diskussion där vetenskap och demokratiska principer ställs mot varandra, något som kräver vetenskapliga metoder för att analysera utifrån olika vetenskapliga argument.

Juridisk vetenskap och lagstiftningsprocessen

Den här artikeln bygger på akademiskt material från vetenskapsområden som juridik, statsvetenskap och rättsvetenskap. Som en parentes blir det därför inledningsvis intressant att stanna upp vid ännu en filosofers tankar. Immanuel Kant (1724–1804) beskrev redan på 1700-talet hur den här typen av vetenskap snarare styrs av nytta än den

”rena” vetenskapen. Kant menade rentav att juridisk vetenskap snarare gjorde dess utövare till ”maktens släpbärare”. Även om det här är en parentes är det relevant för den uppmärksamma läsaren att ha Kants åsikter i medvetandet när artikeln läses. Vetenskapsområdena är inga exakta vetenskaper. Samtidigt är det i sig en anledning att förhålla sig vetenskapligt till artikelns syfte. För att analysera

Immanuel Kant

hur lagstiftningen och vetenskap förhåller sig till varandra måste vetenskaplig metod användas. Närmast till hands ligger då de vetenskaper som omger lagstiftningen. Det blir genom det också en vetenskaplig granskning av själva vetenskapen, en slags vetenskapsfilosofisk metastudie.

Initialt är det av värde att förstå själva lagstiftningsprocessen. Som nämnts ovan är det Sveriges riksdag som beslutar om nya lagar och lagändringar. Oftast är det regeringen som ligger bakom lagförslagen, men riksdagsledamöter kan också ta initiativ till nya lagar. Regeringens lagförslag kallas proposition samtidigt som ett lagförslag från en eller flera riksdagsledamöter kallas för motion. Lagförslag kan handla om både nya lagar och om ändringar av befintliga. Det vanligaste tillvägagångssättet vid

Sveriges Riksdag (för den oinsatte).

lagstiftning är att en statlig utredning tillsätts för att utreda frågan som ligger till grund för lagförslaget. En kommitté eller en person får i uppdrag att undersöka förutsättningarna för det regeringen

vill genomföra. När utredningen är klar skriver utredaren eller kommittén ett betänkande. Betänkandet skickas till berörda myndigheter, organisationer, kommuner och andra intressenter som får lämna synpunkter, så kallade remissvar. Det här kan ses som ett utrymme för vetenskapen att påverka lagstiftningen i och med att om många av dem som lämnar remissvar är negativa till förslagen kan beslutet bli att inte gå vidare i frågan, eller att försöka hitta andra lösningar än de som utredningen föreslår. Även de som inte har fått remissen skickad till sig har rätt att lämna synpunkter. Det finns dock inget tvång att ta hänsyn till remissinstanserna och heller ingen garanti för att

de tillfrågade baserar sina svar på evidensbaserad kunskap. Efter remissrundan skrivs ett utkast till en lag, en så kallad lagrådsremiss, vilken lämnas till Lagrådet som granskar att förslaget inte strider mot någon befintlig lag. Förslaget bearbetas därefter innan det läggs fram för riksdagen varefter ett av riksdagens utskott får lämna synpunkter på förslaget genom ett utskottsbetänkande. Slutligen debatteras förslaget i riksdagen innan riksdagsledamöterna röstar om det. Om en majoritet i riksdagen röstar för förslaget utfärdas en ny lag i Svensk författningssamling, SFS. Den här processen utgår från 1 kap. 4 § regeringsformen som slår fast att endast riksdagen får stifta lagar. Själva processen regleras huvudsakligen i regeringsformens 7 kapitel och riksdagsordningens 9–10 kapitel.

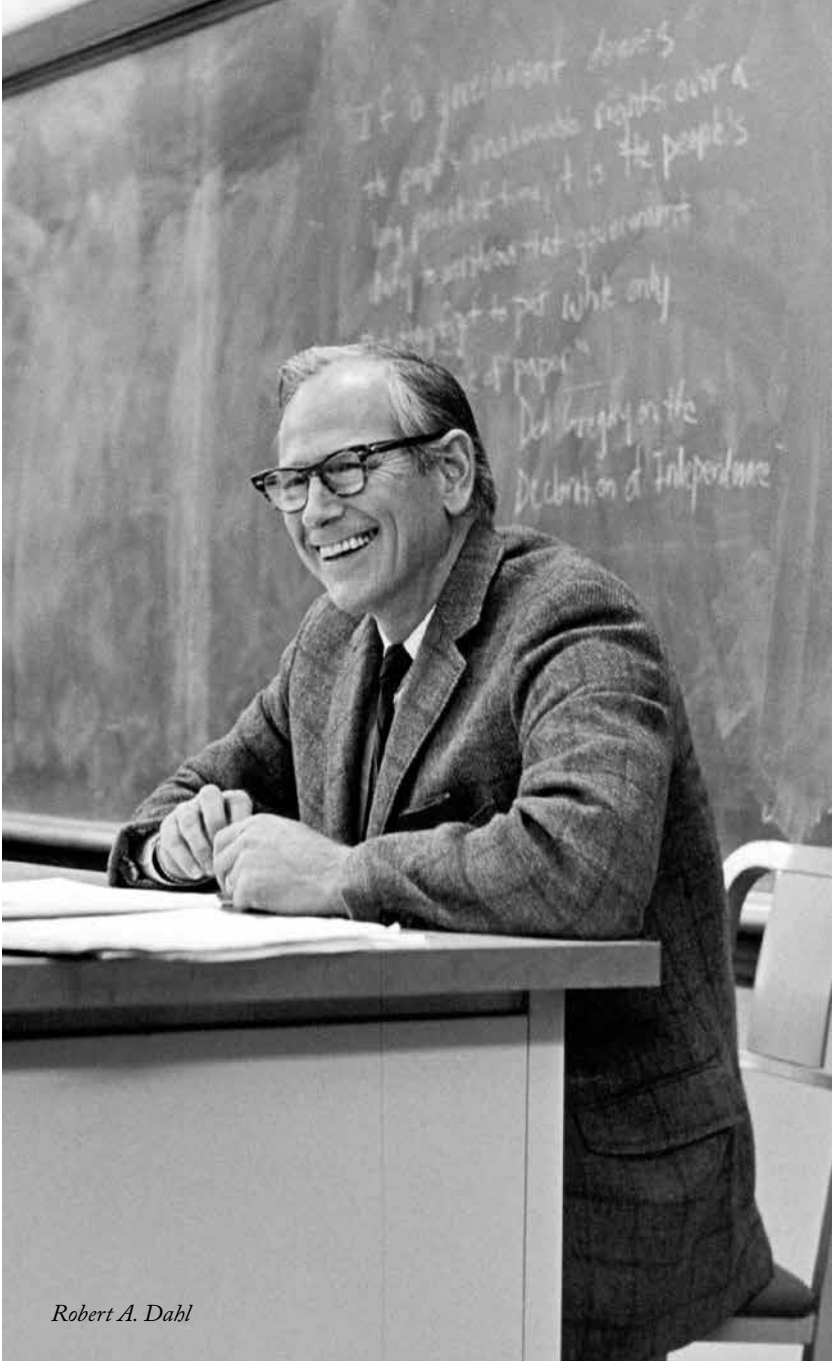
I tillägg ska nämnas att en stor del av svensk lagstiftning följer olika beslut inom EU. Av utrymmesskäl har dock artikeln avgränsats till att enbart beröra lagstiftning som initierats av riksdag eller regering. Det ska också nämnas att för det juridiska arbetet är inte enbart lagtexten relevant. Vid tillämpning av lagar är även andra rättskällor såsom förarbeten, praxis och doktrin relevanta. Det innebär att vetenskapliga krav kan finnas utifrån lagtext, även om lagtexten i sig inte formulerats med vetenskaplig grund.

I det närmaste hälften av svenska ungdomar mellan 18 och 29 år förespråkar att Sverige ska styras av experter istället för av en folkvald regering.

Vetenskap i lagstiftning – en utmaning för demokratin?

På uppdrag av Studieförbunden presenterade Novus 2017 en undersökning som visade att i det närmaste hälften av svenska ungdomar mellan 18 och 29 år förespråkar att Sverige ska styras av experter istället för av en folkvald regering. Med det i åtanke blir det extra viktigt att belysa hur expertis – vetenskapliga företrädare – påverkar lagstiftningen. På samma sätt som det är möjligt att problematisera avsaknad av vetenskap vid lagstiftning, är det möjligt att omvänt problematisera vetenskapens, eller snarare expertisens, inverkan på demokratin. Om det bortses från eventuell egen kompetens hos de olika riksdagsutskottens ledamöter, eller hos statsråden i regeringen, finns det två huvudsakliga punkter i lagstiftningsprocessen som ger utrymme för vetenskaplig påverkan av lagstiftningen. Dels när betänkandet skickas på remiss, dels när sakkunniga på departement bistår regeringen i arbetet med förslag. I och med att sakkunniga är anställda för att bistå respektive statsråd i departementsarbetet utifrån sin expertis, samtidigt som eventuella lagförslag från statsrådet snarare utgår från folkstyrets syn på lagstiftningsprocessen, är det möjligt att beskriva departementsarbetet som en av skärningspunkterna mellan vetenskap, lagstiftning och demokrati.

Robert A. Dahl (1915–2014), tidigare professor vid Yale University, har definierat behovet av instrumentell empirisk kunskap. Sådan kunskap finns hos vetenskapliga experter, vilken kan ligga till grund för politiska mål, utformningen av dem och kunskap om vilka politiska mål som bäst gagnar medborgarnas intressen. Därtill kan den instrumentella empiriska kunskapen möjliggöra insikter om hur målen effektivast uppnås. Det här ställs mot hur

Robert A. Dahl

lagstiftaren, de folkvalda, ska göra moraliska överväganden och välja bland målen och medlen för att nå dem. Det utifrån demokratitanken i lagstiftningsprocessen. Den roll som Dahl beskriver att experterna – de sakkunniga – har i exempelvis lagstiftningsprocessen motsvarar en dominerande traditionell syn på förhållandet mellan vetenskap och lagstiftning utifrån etablerade teorier om vad som kallas rationellt beslutsfattande. Det rationella beslutsfattandet kan i sin tur i korthet förklaras som beslut om olika medel. Beslutsfattaren måste ha kunskap om alternativ och dess olika konsekvenser för att kunna fatta ett rationellt beslut. På samma sätt måste beslutsfattaren också kunna utvärdera olika alternativ för att i slutändan välja det som bäst uppfyller målen. Det innebär att det inflytande vetenskapen får genom de sakkunniga ska leda till neutral kunskap om alternativ, vilka i sin tur ska utgöra grund för lagar som stiftas utifrån det demokratiska beslutsfattandet. Återigen blir upplysningstidens filosofer relevanta, det då idén om att politiska beslut blir bättre av kunskap kan härledas till upplysningens rationalitets-tradition. Kortfattat beskrivet innebär det att vetenskapen bygger på rationella och objektiva fakta samtidigt som politiken, i likhet med folksuveränitetsprincipens grund för demokratisk lagstiftning, bygger på intressen och värden som exempelvis moral. Mellan vetenskapen och politiken blir det en stark och tydlig gräns. I lagstiftningsprocessen innebär det att de sakkunniga tillhandahåller något objektivt som lagstiftaren därefter gör moraliska överväganden utifrån. Möjligen kan det här förklara det problematiska förhållandet som redan nämnts utifrån Kant. Den ”rena” vetenskapen tillhandahålls men omvandlas via politiska

beslut till något som juridisk vetenskap i förlängningen använder för att vara ”maktens släpbärare”. Det sist nämnda är dock spekulativt, men i lagstiftningsprocessen ses vetenskapen som något som ska stå över politiska intressen och vara ett stöd åt ideologiskt styrda lagstiftare. De sakkunniga ska tillhandahålla fakta och inte värderingar.

Även om de sakkunniga anses företräda vetenskapen, oavsett om det är inom departementen eller hos remissinstanserna, är det av betydelse att förhålla sig till deras olika grader av vetenskaplig objektivitet. Speciellt mot bakgrund av vad som nämnts ovan i texten om att de ska tillhandahålla fakta och överlåta det moraliskt normerande till lagstiftaren. Enklast är att dela in de sakkunniga i tre kategorier: expertis, informell sfär och remissinstanser. Expertisen är då vetenskapliga experter i exempelvis utredande kommittéer. Gemensamt för expertisen är att personerna eller organisationen har vetenskaplig kunskap och bidrar med den i processen utifrån vetenskaplig kunskap istället för egenintressen. Exempel på expertis är forskare eller sammansättningar av personer som bildar ett expertorgan. Den informella sfären utgörs av personer och organisationer som inte har en formell roll i lagstiftningen. Det kan vara exempelvis media och personer ur allmänheten eller olika intresseorganisationer med egna

I lagstiftningsprocessen ses vetenskapen som något som ska stå över politiska intressen och vara ett stöd åt ideologiskt styrda lagstiftare.

Uri Geller – expert på att böja skedar? Bild: David Parry/PA Wire.

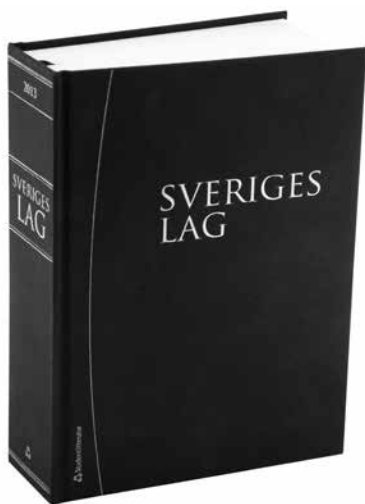
intressen. Här minskar graden av vetenskaplig objektivitet då det snarare handlar om påverkan av lagstiftaren utifrån egenintressen, även om vetenskapliga argument kan ligga till grund. Remissinstanser tillhör egentligen den informella sfären och består av berörda personer eller organisationer med intresse i frågan det lagstiftas om. Det är av betydelse att understryka att det då handlar om intresse snarare än vetenskaplig kunskap om frågan. Det blir något av en paradox att remissinstanserna positioneras i den informella sfären i och med att remissinstanserna flyttas till den formella sfären – sfären som omger lagstiftaren – när ett lagförslag sänds ut på remiss. Samtidigt är graden av vetenskaplig objektivitet svår att entydigt definiera hos remissinstanserna då egenintressen ibland spelar in.

Ur perspektivet av vetenskap i lagstiftning är det alltså

de sakkunniga som kommer närmast vad Kant kallat för "ren" vetenskap. Skiftas fokus från ett vetenskapligt perspektiv till ett demokratiskt så finns utrymme för att ifrågasätta om experternas kunskap står i kontrast till folksuveränitetsprincipen. Som utgångspunkt är då att expertis anses vara en av grundstenarna för en modern demokratisk funktion. Karen Litfin (1943-), professor vid University of Washington, beskriver hur uppfattningen av vetenskapen som objektiv och värderingsfri gör att det sammanhang expertisen finns i ger den stor makt att bestämma vad som ska uppfattas som sant. Det kan jämföras med hur själva ordet expert ofta förknippas med en professionell kunskap eller specialistkunskap. Idéhistorikern Sven-Eric Liedman (1939-) förklarar innebörden av expert som "någon som kan hantera funktionell rationalitet på något substantiellt sakområde". Det innebär att en expert inte är någon som nödvändigtvis uppbär vetenskaplig kunskap. Det går att vara expert på vad som helst utan att vara vetenskaplig. Samtidigt tillskrivs de som benämns som experter en kognitiv auktoritet. Det innebär att experternas kunskap tillskrivs en överlägsenhet som uppfattas som verklig oavsett om den de facto är det eller inte. Denna kognitiva auktoritet, den uppfattade överlägsenheten, har ingen uppenbar demokratisk förankring. Det innebär att expertisens funktion vid lagstiftningen kan vara ett demokratiskt problem. Speciellt om experterna får inflytande på bekostnad av folket. Samtidigt kan den kognitiva auktoritet som experterna uppbär vara fördelaktig för folket, men det är inte ett självklart tillskott till demokratin.

Vetenskap, lagstiftning och demokrati förefaller ha en komplicerad relation till varandra. Det förefaller finnas

ett stort utrymme för godtycke och antagligen är det bara på ett subjektivt plan som det går att dra slutsatser. Kort sagt går det att tycka olika beroende på om vetenskap eller demokratiska principer värderas högst hos individen. Alternativt beroende på hur individen anser att balansen ska vara mellan vetenskap och demokrati. Möjligen är därför Dahls ord av betydelse att förhålla sig till mer filosofiskt: *”Politiska beslut kräver alltid både moralisk insikt och instrumentellt kunnande; ingetdera är någonsin ensamt tillräckligt. Det är här som varje argument för det rena teknokratistyret havererar. Teknokrater är inte mer kvalificerade än andra att göra grundläggande moraliska överväganden.”* För enkelt kan därför förhållandet mellan vetenskap och lagstiftning i relation till demokrati beskrivas med hur Dahl menar att när det handlar om moral och normer så finns det inget objektivet vetande, snarare är alla medborgare lika kapabla att avgöra vad som är rätt. Det innebär att experter inte är mer kvalificerade att styra än andra. Samtidigt, och det är en viktig poäng, har evidensbaserad kunskap en betydande roll som underlag till övervägande kring moral och normerande lagstiftning. Till syvende och sist vilar svensk lagstiftning på

demokratisk grund utifrån någon slags jämkad samhälls- eller norm. Det innebär dock att en norm där vetenskap nedprioriteras också minskar utrymmet för vetenskapligt underbyggd lagstiftning.

Vetenskap och beprövad erfarenhet

– ett hinder vid tillämpning av lagstiftning?

Även om vetenskap inte är ett krav vid lagstiftning, och samtidigt som vetenskapens inverkan på lagstiftningen genom sakkunnigas och expertisens påverkan går att problematisera, så är vetenskapen ändå relevant i relation till lagstiftningen. Ett exempel är hur högskolelagen slår fast att staten ska anordna utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet, och att verksamheten ska bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning samt att högskolornas verksamhet skall säkerställa vetenskapens trovärdighet och att god forskningssed värnas. Ett annat exempel är patientlagen som slår fast att patienten ska få sakkunnig och omsorgsfull hälso- och sjukvård som är av god kvalitet och som står i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Ytterligare exempel är skolagen som har liknande formuleringar som patientlagen. Kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet återkommer även i Brottsbalken där det exempelvis i 31 kapitlet ställs i relation till bland annat rättspsykiatrisk vård som straffpåföljd.

Att lagstiftningen rymmer krav på något som framstår som vetenskaplighet vid tillämpningen är dock inte nödvändigtvis detsamma som att lagstiftningen kompenserar för avsaknad av vetenskaplighet vid stiftandet av lagen.

Tvärtom finns det svårigheter att definiera vad själva begreppen ”vetenskap och beprövad erfarenhet” innebär. Begreppen förekommer, som nämnt ovan, i olika lagtexter. De återfinns också i förarbeten till lagtexter där begreppen inte skrivits ut. Därtill kan begreppen återfinnas i vägledande domar, vilka rätten måste förhålla sig till, även om varken lagtext eller förarbete nämner dem. Vad som gör det mer oklart är också att de parter som står inför rätten också argumenterar för olika tolkningar av vad som är just vetenskap och beprövad erfarenhet. Det innebär att det i slutändan faller på domstolarna att avgöra vad begreppen innebär, ibland från fall till fall. Det är samtidigt något som följer med hur rätten har en egen skyldighet att självständigt tolka vad det innebär när begreppen används i rättskällorna. I förlängningen innebär det dock att innebörden av vetenskap och beprövad erfarenhet varierar utifrån vilket sammanhang och i vilken situation lagstiftningen tillämpas.

Möjligen kan det diffusa kring begreppen förklaras om de ses som en rättslig kvalitet, alltså att det är ett värde som tillskriver någon en skyldighet, exempelvis läkaren eller läraren. Ett sådant resonemang leder till en språkligt-funktionell analys av rättsregeln. Om de språkliga formuleringarna i lagtexten har en funktion som ska leda till ett handlande – någon ska göra eller förhålla sig till något på ett givet vis – innebär det i den språkligt-funktionella analysen att begreppen blir en handlingsregel. De styr vad någon ska göra men definierar inte utifrån några specifika definitioner vad det är som ska göras. Vetenskap och beprövad erfarenhet blir således en rättslig kvalitet till och med på materiell-rättsligt innehåll, men med vikti-

ga rättsliga funktioner. Samtidigt relaterar begreppen till juridisk-teoretiska verktyg som rättssäkerhet och rättvisa. Om någon bedöms som företrädare för vetenskap och beprövad erfarenhet när det, som i ovan nämnt exempel, handlar om rättspsykiatrisk vård så ökar det i teorin rättssäkerheten. En psykiater förväntas vara bättre på att bedöma någons psykiska tillstånd än en nämndeman eller en juridiskt utbildad rådman. Om alla får undervisning utifrån samma grundläggande krav så blir det rättvist. En lärare förväntas ha kunskap medan alla andra inte nödvändigtvis har det. Möjligen är det här en aningen förenklad beskrivning, men det synliggör svårigheten med att blanda vetenskap med moral. När lagen kräver vetenskap och beprövad erfarenhet är en möjlig slutsats att det är ett sätt att genom begreppens rättsliga kvaliteter binda samman olika delar av lagstiftningen, rättsapparaten och det omgivande samhället. Formulerat som ett påstående kan det ses som ett sätt att få moral och norm att fånga upp samhällets vetenskapligt styrda delar när så krävs. Det sker dock i avsaknad av en definition av vad både vetenskap och beprövad erfarenhet innebär, något som istället lämnas till rätten att avgöra.

Vetenskapen och lagstiftningen i praktiken

Vad som hittills nämnts kan exemplifieras med

En psykiater förväntas vara bättre på att bedöma någons psykiska tillstånd än en nämndeman eller en juridiskt utbildad rådman.

hjälp av processen inför att riksdagen relativt nyligen beslutade att inkorporera FN:s barnkonvention i svensk lagstiftning. Det är ett tydligt exempel som synliggör vetenskapens och demokratins relation till lagstiftningen. Genom att följa processen går det att se var vetenskapen får utrymme, men också hur lagstiftaren förhåller sig till vetenskapliga argument. Det ska dock förtydligas att det i den här artikeln inte görs någon värdering av själva inkorporeringen av FN:s barnkonvention.

Pernilla Leviner (1973-), docent i offentlig rätt, är vice föreståndare för Barnrättscentrum, en tvärvetenskaplig forskningsplattform med inriktning på rättsliga frågor som rör barn och barns rättigheter. Leviner har publicerat ett antal referentgranskade artiklar i vilka hon på vetenskapligt sätt granskat processen med inkorporeringen av FN:s barnkonvention i svensk lag. Hon beskriver bland annat hur propositionen om inkorporeringen, trots kritiska utlåtanden från flera remissinstanser och ett lagrådsyttrande som hon kallar för en totalsägning, lagts fram för riksdagen som därefter i mars 2018 beslutat att barnkonventionen ska gälla som svensk lag från och med 1 januari 2020.

På många sätt ger Leviner en bild av en lagstiftningsprocess med många svårigheter och med ett stort motstånd från både sakkunniga hos remissinstanserna och hos juri-

disk expertis hos exempelvis lagrådet. Det bör dock nämnas att Leviner själv lämnat in remissvar där hon ställt sig kritisk till en inkorporering. Hennes material är dock relevant för den här artikeln då hon förtjänstfullt synliggjort hur vetenskap varit en faktor som på många sätt bortsetts från i processen.

2013 tillsattes Barnrättighetsutredningen. I utredningen medverkar ett antal sakkunniga och experter, samtliga med olika former av juridisk kunskap. Uppdraget var initialt att utreda *om* barnkonventionen skulle inkorporeras, men utifrån politisk vilja ändrades direktiven 2015 till att Barnrättighetsutredningen istället skulle utreda *hur* inkorporeringen skulle genomföras. I mars 2016 överlämnades betänkandet. Propositionen som följer därefter föreslår att barnkonventionen ska bli svensk lag men underordnad grundlagen. För att befintlig svensk lagstiftning ska överensstämma med barnkonventionen föreslås också ett antal ändringar i olika lagrum. Något som är nödvändigt att lyfta fram är också hur det föreslogs att principen om barnets bästa och barns rätt att komma till tals skulle införas i förvaltningsrättslig lagstiftning, det utöver hur liknande formuleringar redan finns i exempelvis socialtjänstlagen. Slutligen föreslogs även, aningen vagt, att centrala myndigheter skulle uppdras att ta fram en vägledning för tolkningen, men också att det ska genomföras vad som beskrivs som ett kunskapslyft kring barnets rättigheter.

Vad som nämnts i föregående stycke är kanske inte i sig något anmärkningsvärt. Det är en process som skett precis som det beskrivits i artikelns inledning utifrån lagtext. Ur ett vetenskapligt perspektiv, och även det utifrån hur det tidigare i artikeln förklarats var vetenskapen har sitt

utrymme i lagstiftningsprocessen, är det däremot av betydelse att förhålla sig till hur vetenskap getts utrymme i den här processen. Det kan kortfattat konstateras att Barnrättighetsutredningen endast rymmer sakkunniga och experter med juridisk kunskap. Det innebär att inverkan från annan vetenskaplig expertis uteslutande får utrymme genom remissförfarandet eller genom extern konsultation.

Barnrättighetsutredningen gav i uppdrag till Johan Vamstad (1977-), docent vid Institutionen för socialvetenskap vid Ersta Sköndal Bräcke Högskola, att genomföra en jämförande studie mellan främst Finland och Norge, vilka redan har inkorporerat FN:s barnkonvention. Vamstad fann det svårt att dra några direkta slutsatser relevanta för Sverige kring en inkorporering av barnkonventionen. Det till trots konstaterar han att en inkorporering i sig inte utgör någon avgörande skillnad för barns rättigheter i Sverige, att fördelarna med en inkorporering huvudsakligen är principiella, att nackdelarna inte i sig är avgörande utan beroende på fördelarna samt att resultatet av en inkorporering beror på hur man arbetar med och för den. Barnrättsutredningen hade alltså tillgång till ett evidensbaserat material med god bäring som konstaterar att det, uttryckt i dagligt tal, egentligen varken gör till eller från om FN:s barnkonvention inkorporeras i svensk lagstiftning. Om så ändå sker beror utfallet i sådana fall mycket på en kedja av eventualiteter.

Vamstads studie kan tolkas som en indikation på att det kring den här lagstiftningen snarare handlar om politisk vilja i termer av orsak till lagstiftningen, snarare än att lagstiftningen sker på vetenskaplig grund. Det går också att

påstå att det rentav enbart handlar om politik utifrån hur det i Barnrättsutredningens betänkande (SOU 2016:19) står att *"en inkorporering av barnkonventionen kan alltså ses som en politisk markering av att barnets rättigheter är en prioriterad fråga liksom att barnets ställning ska stärkas"*. Ett sådant påstående får också stöd när eventuella vetenskapliga argument bland remissvaren ställs mot den färdiga propositionen. De remissvar som kom in utifrån betänkandet innehöll både positiva och negativa reaktioner. Många handlar dock uteslutande om strikt juridiska invändningar. I relation till annat än juridisk vetenskap är det däremot relevant att lyfta fram synpunkter kring det som relaterar till barnets rätt att komma till tals, men framför allt det som benämns som barnets bästa. Utifrån Leviner kan konstateras att det finns ett behov av att analysera barnets bästa närmare och det finns mycket som talar för att en sådan princip skulle behöva både tydliggöras och omdefinieras om beslut ska fattas utifrån lagtext i enlighet med barnets bästa.

Anna Singer (1957-), professor i civilrätt vid juridiska institutionen vid Uppsala Universitet, beskriver barnets bästa som en rättslig målsättning som betyder att ett beslut som rör ett barn på bästa sätt ska tillgodose barnets olika behov och intressen. Barnets bästa finns redan som beslutskriterium i olika befintliga lagtexter, men saknar rättslig definition. Singer förklarar avsaknaden av en

rättslig definition med att det anses vara en förutsättning för att målsättningen ska kunna uppfyllas och den får sitt innehåll i relation till varje barns unika situation. Singer beskriver vidare hur det i svensk rätt finns en utbredd uppfattning om att vad som är barnets bästa kan och ska fastställas baserat på vetenskap och beprövad erfarenhet i kombination med att låta barn själva komma till tals. Det här bygger på ett tidigare betänkande från svenska Barnkommittén som i sin tur hänvisar till John Eekelaar (1942-), forskare vid Oxford University och tidigare redaktör för *Oxford Journal of Legal Studies*. Eekelaar slår fast att det finns två sätt att avgöra vad som är barnets bästa. Det ena är att beslutsfattare på olika nivåer gör bedömningar som grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det handlar alltså om att skaffa sig kunskap om barn eller inhämta sådan kunskap från experter. Det andra sättet är att det berörda barnet tillåts ge uttryck för sin uppfattning om vad som är dess bästa.

Det går att fördjupa sig avsevärt mer i begreppet barnets bästa, det är dock inte relevant för den här artikeln. Däremot visar genomgången av lagstiftningsprocessen kring inkorporeringen av FN:s barnkonvention i svensk lag att lagstiftaren förefaller vilja återkomma till något som redan tagits upp i den här artikeln: veten-

Rättsvetenskapen är ett vetenskapsområde som på fler än ett sätt fångar upp kontroversen mellan vetenskap och lagstiftning.

skap och beprövad erfarenhet. Som redan nämnts innebär svensk rättspraxis att det åligger rätten att avgöra vad som innebär vetenskap och beprövad erfarenhet. Barnrättsutredningen beskriver i betänkandet (SOU 2016:19) näst intill ordagrant samma sak som presenterats ovan utifrån Singer och Eekelaar: *”Bedömningen av barnets bästa är en process med flera steg. Dels ska man beakta vetenskap och beprövad erfarenhet samt inhämta underlag från närstående och yrkespersoner som har kunskap om barnet, dels ska man beakta det som barnet själv ger uttryck för”*. Det ligger således nära till hands att i det här fallet tillskriva lagstiftningsprocessen som något som cirkulerar runt vetenskapen utan att egentligen använda sig av den. Även om det endast är ett påstående så är det intressant att uppehålla sig vid det. Vamstad beskriver i den studie han genomfört på uppdrag av Barnrättsutredningen hur han kan konstatera att det i Norge finns en ambition att förmedla en enhetlig, närmast evidensbaserad, tolkning av konventionen som kan hjälpa till att undvika en situation där bruket av konventionen begränsas av missförstånd och okunskap bland dem i rättsväsende, förvaltning och utförarled som ska genomföra konventionens intentioner. Vamstad sätter det i ett sammanhang där han förvisso markerar att det skulle vara att gå för långt att säga att det inte längre finns någon akademisk dispyt kring konventionens ställning i norsk rätt. Han beskriver ändå hur det hos Norges ledande forskare på området verkar finnas en ambition att från vetenskapligt håll etablera en sammanhållen förståelse av konventionen och dess betydelse. Alltså innebär det kring inkorporeringen av FN:s barnkonvention i svensk lag att lagstiftaren, genom en studie som den egna utredningen

beställt, haft tillgång till evidensbaserad kunskap. Det är alltså mot bakgrund av att lagstiftaren genom sin egen utredning har haft tillgång till evidensbaserad forskning som påståendet om att lagstiftaren cirkulerar runt vetenskapen bör förstås. Det förefaller som att lagstiftaren hellre håller fast vid det konstaterat vaga i definitionen ”vetenskap och beprövad erfarenhet”, snarare än att ta del av vad den evidensbaserade norska forskningen skulle kunna bidra med i termer av definitioner av barnets bästa och hur barnkonventionen kan förstås utifrån evidensbaserad vetenskap. Utan att kunna avgöra om det här är en korrekt beskrivning eller inte så är det fortfarande relevant att reflektera kring.

Vetenskapens granskning och studie av lagstiftningen

Även om artikeln hittills visat att förhållandet mellan vetenskap och lagstiftning har en del svårigheter, är det möjligt att argumentera för att det föder ett utrymme för en vetenskaplig studie och granskning av lagstiftaren. Möjligt innebär den vetenskapliga studien av lagstiftningen också ett motargument mot vad som tidigare nämnts om Kants åsikt att juridisk vetenskap är ”maktens släpbärare”. Jämte juridiken är rättsvetenskap det vetenskapsområde som navigerar närmast lagstiftningen. Rättsvetenskapen är ett vetenskapsområde som på fler än ett sätt fångar upp kontroversen mellan vetenskap och lagstiftning. Samtidigt berör även rättsvetenskapen den konstant närvarande debatten om vad som är vetenskap. Claes Sandgren (1945-), professor i civilrätt och tidigare ledamot av internationella juristkommissionen, beskriver hur rättsvetenskapens utsa-
gor saknar vetenskaplig status enligt strikt positivistiska

vetenskapskriterier eftersom de inte kan prövas i förhållande till den ”empiriska verkligheten”. Han menar därför att rättsvetenskapliga utsagors vetenskaplighet måste motiveras på annan väg och exemplifierar det med hur bred konsensus inom rättsvetenskaplig forskning ses som ett sanningskriterium utifrån en hermeneutisk vetenskapstradition snarare än från den logiska positivismen. Sandgren beskriver hur en huvuduppgift för rättsvetenskapen är att finna och formulera rationella och väl underbyggda motiveringar för sina ställningstaganden.

Ett exempel på hur rättsvetenskaplig granskning, underbyggd av rationella motiveringar, är det material från Levison som hänvisats till tidigare i den här artikeln. Hon har sin utgångspunkt för analysen av inkorporeringen av FN:s barnkonvention i den rättsvetenskapliga teoribildning som utvecklats inom det som internationellt kommit att kallas Critical Children’s Rights Studies. Något som kortfattat kan beskrivas som att den rättsvetenskapliga analysen är ”kritiskt reflekterande” på så sätt att hennes granskning utöver att ha försökt avtäcka rättsliga osäkerheter och motsägelser även innefattat ett sökande efter, och analys av, underliggande normer, värderingar och logiker som kan ha påverkat utformningen och förverkligandet av barns rättigheter såväl som ställningstaganden i sig i fråga om inkorporering. Enklare uttryckt innebär det att en rättsvetenskaplig studie av något som relaterar till lagstiftning, så länge den utförs efter vetenskaplig metodik, kan komma bortom den strikta lagtexten och istället se till de olika sammanhang som lagstiftning sker i. I relation till folksuveränitetsprincipen där lag stiftas av folkvalda och genom det också blir mer av en moralisk och

normmässig kompass, är det således möjligt att hävda att rättsvetenskaplig metod navigerar i kontroversen mellan vetenskap och lagstiftning.

Även om det som kortfattat nämnts i det här kapitlet kan uppfattas som ett avsteg från artikelns ämne så är det något som är relevant att upprätthålla sig vid, om inte annat för att synliggöra en möjlig förklaring av balansen mellan vetenskap och lagstiftning. Som artikeln hittills visat så är lagstiftning sällan grundad i vetenskap, även om lagstiftningen på olika sätt förhåller sig till – och erkänner – behovet av vetenskapen. Rättsvetenskapen kan i det sammanhanget ses som en motvikt mot lagstiftarens mer politiskt och värderingsstyrda arbete. Det är också viktigt att påminna sig om att lagstiftning inte sker i ett isolerat sammanhang.

Den omöjliga ekvationens utopi?

Vilar svensk lagstiftning på vetenskaplig grund när den stiftas? Frågan måste både nyanseras och problematiseras för att ge ett korrekt svar. Möjligen visar artikeln att någon form av konstruktivistisk ansats krävs för att besvara den. Beroende på vilken ingång som väljs när frågan ska besvaras så går det som minst att identifiera ett antal

Lagstiftning är sällan grundad i vetenskap, även om lagstiftningen på olika sätt förhåller sig till – och erkänner – behovet av vetenskapen.

problemkonstruktioner som i sin tur kan analyseras och besvaras. Samtidigt som lagstiftningen förhåller sig till vetenskap är den i slutändan inte tvungen att vila på densamma.

Artikeln visar med relativ tydlighet att det finns problem med hur lagstiftningsprocessen förhåller sig till vetenskap. På samma sätt finns det också i befintlig lagtext och rådande praxis svårigheter med att använda vetenskap i det rättsliga arbetet. På många sätt visar artikeln att det i många avseenden handlar om ren godtycklighet och de olika rättsinstansernas egna bedömningar av vad som är vetenskap. Det ska dock sägas att även om artikeln bygger på evidensbaserade texter och på en bred genomgång av rättsligt material så finns det såklart undantag från det som lyfts fram här. Även om lagstiftningsprocessen på pappret ser snarlik ut i arbetet med varje ny eller ändrad lagtext, sker varje process utifrån egna faktorer. Med det sagt kan det alltså finnas lagar som vilar på både starkare och svagare vetenskaplig grund. På samma sätt finns det, vilket också nämnts, olika uppfattningar om vad som är vetenskap. I avsaknad av objektiva sanningar vilar således svaret hos den enskilde läsaren. Artikeln ska ha gett tillräcklig grund för att var och en som läser den ska kunna dra egna slutsatser.

Utifrån vad som lyfts fram i artikeln är det framför allt en fråga som läsaren själv måste förhålla sig till. Den svenska lagstiftningsprocessen bygger idag på att folkvalda stiftar våra lagar. Det bygger på en princip där vi alla anses vara lika kompetenta. Om det ställs krav på vetenskap och expertis i lagstiftningsprocessen kan det innebära en försvagning av demokratin. Var går gränsen för

när vetenskapen gör lagstiftningsprocessen odemokratisk? Antagligen är svaret på det något subjektivt. Samtidigt ska det nämnas att Myndigheten för samhällsskydd och beredskap i en rapport från 2015 beskriver vad de kallar för teknokratisk elitism, och förespråkarna av det, som ett potentiellt hot mot demokratin likt andra former av extremism. I en analys kan det således vara relevant att skilja demokrati och vetenskap från varandra utan att blunda för betydelsen dem emellan. Demokratin är en garant för den fria vetenskapen varför vetenskapen riskerar att falla om lagstiftningen som även styr den stiftas odemokratisk. Omvänt är vetenskapen en garant för demokratin då vetenskapen står för fakta, saklighet och främjandet av ett kritiskt tänkande. En sådan analys innebär att det är av betydelse att separera vetenskapen och lagstiftningen från varandra. Det relaterar till hur det i artikeln inledningsvis och återkommande har hänvisats till upplysningstidens filosofer. Kanske går det att komplettera nyligen genomförda analyser med hur vetenskap och demokrati redan då tillskrevs olika spänningar?

Klyftan mellan vetenskap och demokrati, mellan vilken lagstiftningen kläms, är trots allt inte ny. Självaste Platon (428 f.Kr.–348 f.Kr) hade en idé om ett samhälle som styrdes av vad han beskrev som särskilt utbildade filosofikungar. Nicolas de Condorcet (1743–1794) gav uttryck för vad han kallade för social matematik där naturvetenskapliga principer skulle lösa politiska och moraliska problem med rationella beräkningsmetoder. Klart är att den spänning som råder mellan vetenskapliga metoder och rationella lösningar på problem å ena sidan, och idén om folkstyre och medborgerlig frihet å den andra, inte är någon ny-

Platon

het. På samma sätt visar de Condorcets snart trehundra år gamla försök att applicera naturvetenskap på mellanmänskliga relationer att det kan finnas en gräns bortom vilken den "rena" vetenskapen inte fyller en funktion. Möjligen är därför den enda slutsatsen, och då utifrån vad som närmast får ses som en utopi, att kontroversen mellan vetenskap och demokrati löses först då alla medborgare har vetenskaplig utbildning. Tills så sker lär spänningen mellan vetenskap, lagstiftning och demokrati finnas kvar likt en omöjlig ekvation där lösningen är en utopi. ☞

Lästips

Vetenskap, lagstiftning och demokrati – och hur de förhåller sig till varandra – rymmer avsevärt mer än vad utrymmet till en artikel medger. Den intresserade läsaren uppmanas därför till vidare läsning. Allra senast utgivet i ämnet är bokpaketet *Vetenskap, demokrati och medborgarskap* med Linda Soneryd och Göran Sundqvist som redaktörer (Studentlitteratur AB, 2019).

Nicolas de Condorcet

Den som redan nu vill fördjupa sig mer i ämnet, och få en mer heltäckande bild av ämnet, rekommenderas att ta del av efterföljande material som i olika utsträckning legat till grund för den här artikeln:

Dahl, Robert A. *Demokratin och dess antagonister*. Stockholm: Ordfront i samarbete med Demokratiakademien, 2002

Gustavsson, Sverker. *Debatten om forskningen och samhället: en studie i några teoretiska inlägg under 1900-talet*. Ak avh Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala Universitet Stockholm, 1971.

Hedlund, Maria. *Demokratiska genvägar: expertinflytande i den svenska lagstiftningsprocessen om medicinsk genteknik*. Ak avh Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, 2007.

Karlsson, Anja. *Vetenskapliga experters inflytande i politiken – ett demokratiskt problem?*

En kvalitativ studie av svensk klimatpolitik. Ak avh Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 2010.

Litfin, Karen T. *Ozone Discourses: Science and Politics in Global Environmental*

Cooperation. New York: Columbia University Press, 1994.
Soneryd, Linda & Sundqvist, Göran, red. *Vetenskap, demokrati och medborgarskap - Paket*. Studentlitteratur AB, 2019.

Det finns även en hel del relevant material tillgängligt digitalt, både av akademisk karaktär och i form av information från myndigheter:

På regeringens hemsida, www.regeringen.se, finns lättillgänglig information om lagstiftningsprocessen (och om inkorporeringen av FN:s barnkonvention i svensk lagstiftning).

Genom Digitala Vetenskapliga Arkivet, www.diva-portal.org, finns flera publikationer tillgängliga, såväl studentuppsatser som avhandlingar.

Vetenskap och Beprövad Erfarenhet – VBE – är ett internationellt och flervetenskapligt forskningsprogram som knyter samman forskare från områdena filosofi, psykologi, kognitionsvetenskap, juridik, medicin och företagsekonomi. På deras hemsida, vbe.lu.se, går det att läsa mer om bland annat vetenskap och lagstiftning i olika sammanhang.